Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 4(50) 2025

*УДК 373.017:39(=161.2)]:373.091.322](045)*

*https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-4(50)-622-633*

**Макарчук Вікторія Вікторівна** кандидат педагогічних наук, доцент кафедри виховних технологій та педагогічної творчості, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0003- 1383-121X

**Амонс Антон Анатолійович** аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0009-0001-9101-1404

# ФОРМИ ТА МЕТОДИ ВИХОВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ

**Анотація.** У статті розкрито форми та методи виховання національної ідентичності учнів у позакласній роботі. Уточнено специфіку сучасного закладу загальної середньої освіти, обґрунтовано особливості змісту та організації позакласної виховної роботи з учнями. Розкрито призначення позакласної виховної роботи для інтеграції виховних впливів на учня в цілісному освітньому процесі, що забезпечує в конкретних соціально-педагогічних умовах реалізацію мети та завдань виховання. Визначено характеристики позакласної роботи в аспекті виховання національної ідентичності учнів: цілеспрямованість, цілісність, структурність, динамізм, взаємодія із зовнішнім середовищем та іншими системами. Обрано компоненти позакласної виховної роботи, до яких увійшли: мета діяльності, її суб'єкти та взаємодія між ними, виховний простір, управління позакласною виховною роботою. Виділено показники компонентів вихованості учнів, залежно від повноти формованих якостей. Розроблено, обґрунтовано та впроваджено в практику організаційну структуру управління позакласною виховною роботою, засновану на принципі колегіальності, що забезпечує активну участь в управлінні всіх суб'єктів освітнього процесу. Забезпечено координацію та узгодженість дій органів внутрішньошкільного управління різних рівнів: адміністрації школи, батьківського комітету, тимчасових творчих груп учителів, різноманітних неформальних учнівських об'єднань. Змодельовано та апробовано режим роботи школи з урахуванням психо-фізичних особливостей учня, створено атмосферу творчості, доброзичливості, розвитку пізнавальних інтересів учнів. Проведені дослідження сприяли науковому обгрунтуванню місця сучасного закладу загальної середньої освіти в системі національної освіти, дозволили розглянути її як розвивальне освітнє середовище, що знаходиться в різноманітних взаєминах з соціумом, виявити

принципи її варіативної організації. Доведено, що нова структура управління є гнучкою, динамічною, орієнтованою на максимальний розвиток творчої активності, ініціативи всіх учасників освітнього процесу.

**Ключові слова:** форми, методи, виховання, національна ідентичність, учителі, батьки, учні, позакласна робота, освітнє середовище.

**Makarchuk Viktoriya Viktorivna** Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor Department of Educational Technologies and Pedagogical Creativity, Uman State University, Pavlo Tychyna Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0003-1383-121X

**Amons Anton Anatolyevich** PhD student Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 4-04-93, https://orcid.org/0009-0001-9101-1404

## FORMS AND METHODS OF EDUCATING STUDENTS' NATIONAL IDENTITY IN EXTRA-CURRICULAR WORK

**Abstract.** The article reveals the forms and methods of educating students' national identity in extracurricular work. The specifics of a modern general secondary education institution are specified, the features of the content and organization of extracurricular educational work with students are substantiated. The purpose of extracurricular educational work is revealed to integrate all educational influences on the student in a holistic educational process, which ensures the implementation of the goals and objectives of education in specific socio-pedagogical conditions. The characteristics of extracurricular educational work at school are determined: purposefulness, integrity, structure, dynamism, interaction with the external environment and other systems. The components of extracurricular educational work are selected, which include: the purpose of the activity, its subjects and the interaction between them, educational space, management of extracurricular educational work. Indicators of the components of students' education are highlighted, depending on the completeness of the formed qualities. An organizational structure for managing extracurricular educational work at school has been developed, substantiated and implemented in practice, based on the interrelation of the principles of collegiality, which ensures active participation in the management of all subjects of the educational process. Coordination and consistency of actions of internal school management bodies at different levels have been ensured: school administration, parent committee, temporary creative groups of teachers, various informal student associations. Conditions have been created for real participation in the management of extracurricular educational work of all subjects of the educational process - teachers, students, parents. The school's work regime has been modeled and tested, taking into account the psychophysical

characteristics of the student, an atmosphere of creativity, friendliness, and development of cognitive interests of students has been created. The conducted research contributed to the scientific understanding of the place of the modern institution of general secondary education in the national education system, allowed us to consider it as a developing educational environment that is in various relationships with society, to identify the principles of its variable organization. It is proven that the new management structure is flexible, dynamic, focused on the maximum development of creative activity, initiative of all participants in the educational process.

**Keywords:** forms, methods, education, national identity, teachers, parents, students, extracurricular work, educational environment.

**Постановка проблеми.** Позакласна виховна система створюється з урахуванням різних напрямів діяльності. У своєму розвитку система проходить ряд етапів, які характеризуються різною міцністю внутрішніх зв'язків, різним характером взаємодії із зовнішнім середовищем, різними формами та методами виховання.

Форма виховання, як зовнішній прояв процесу виховання, містить його зміст. Філософські категорії змісту і форми відображають єдність внутрішнього і зовнішнього напрямів виховання. Зміст і форма нерозривно взаємопов'язані між собою, оскільки зміна змісту спричиняє зміну форми і навпаки. Зміст формується, форма наповнюється змістом. Проте, основна роль належить змісту. Зміст позакласної роботи в аспекті виховання національної ідентичності учнів складає процес формування якостей та властивостей гармонійно розвиненої особистості – духовних, моральних, фізичних, естетичних, трудових, соціальних тощо (К. Журба [1], Т. Томчишина [7], І. Шкільна [8]).

Ефективність виховного процесу залежить від форми його організації. На реалізації змісту та особливо на управлінні виховною діяльністю позначається кількість вихованців. Тому перший критерій під час аналізу форм виховання − кількісний. За кількістю учнів форми виховання поділяються на індивідуальні, мікрогрупові, групові (колективні) та масові.

Проте віддаємо перевагу індивідуальним та мікрогруповим формам виховання. Їх незаперечна перевага − можливість швидко переглядати форми виховання, оперативно змінювати педагогічну тактику за зміни умов.

Колектив безперервно змінюється, оскільки безперервно змінюються люди, які його утворюють. Змінюється характер впливу колективу на особистість. В учнівському колективі процеси розвиваються інтенсивно та швидко. Проте, процес розвитку колективу не стихійний, а педагогічно керований. Ефективність управління залежить від того, наскільки правильно вчитель діагностує ситуацію і вибирає засоби педагогічного впливу (Н. Вінницька [2],О. Грева [3]).

Оптимізація управління учнівським колективом пов'язана з виокремленням параметрів та розробкою критеріїв, що характеризують рівень

розвитку колективу та роль учнів в системі колективних відносин; розробкою методик вивчення колективу, форм та методів використання отриманої інформації.

Інтеграція виховних впливів у єдину систему досягається шляхом: використання комплексу педагогічних впливів на колектив; постійної турботи членів колективу один про одного у повсякденному житті; створення таких ситуацій у житті колективу, які сприяють його позитивному впливу на окремих членів; розширення функцій учнівського самоврядування; об'єднання зусиль усіх, хто бере участь у роботі колективу.

Особливою проблемою є вибір методів позакласної виховної роботи в виховання національної ідентичності учнів. До чинників впливу на вибір методу віднесено: мету та завдання виховання, зміст виховання, вікові особливості вихованців, рівень сформованого колективу, індивідуальні та особистісні особливості вихованців, умови та засоби виховання, рівень педагогічної кваліфікації, очікувані наслідки.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** У педагогічній літературі можна знайти опис в значної кількості методів, що дозволяють досягати практично будь- якої мети. Розібратися в них, вибрати адекватні цілям та реальним обставинам допомагає їх класифікація. Класифікація допомагає виявити в методах загальне і специфічне, суттєве і випадкове, теоретичне і практичне, що сприяє їхньому усвідомленому вибору найбільш ефективного застосування. Спираючись на класифікацію, вчитель чітко уявляє систему методів, краще розуміє призначення, характерні ознаки різних методів та їх модифікацій.

У сучасній педагогіці відомі десятки класифікацій, одні з яких більше придатні для вирішення практичних завдань, інші мають лише теоретичний інтерес. За характером методи виховання поділяються на переконання,

заохочення та покарання (О. Грева [3], К. Журба [4] та інші). У цій класифікації загальна ознака «характер методу» включає спрямованість, застосовність, особливість й інші характеристики методів. До цієї класифікації подібна інша система загальних методів виховання, що трактує характер методів більш узагальнено (Ю. Козак [6], Т. Кожевнікова [5]). Вона включає методи переконання, організації діяльності, стимулювання поведінки учнів. У класифікації К. Журби [1] названі такі групи методів виховання, як пояснювально-репродуктивні, проблемно-ситуативні, метод вправи, стимулювання, гальмування, керівництва, самовиховання.

За результатами методи впливу на вихованця можна поділити на два класи: впливи, що створюють моральні установки, мотиви, взаємини, що формують уявлення, поняття, ідеї; впливи, які створюють звички, що визначають той чи інший тип поведінки.

Науковець Н. Вінницька [2] розглядає такі групи методів: методи, з допомогою яких здійснюється вплив на свідомість вихованців, формуються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 4(50) 2025

їхні погляди (уявлення, поняття), здійснюється оперативний обмін інформацією між її членами; методи, за допомогою яких можна впливати на поведінку вихованців, організовувати їх діяльність, стимулювати її позитивні мотиви; методи, за допомогою яких надається допомога в самоаналізі та самооцінці вихованців.

Найбільш об'єктивною і зручною є класифікація методів виховання на основі спрямованості − інтегрованої характеристики, що включає в єдності цільовий, змістовий і процесуальний аспекти методів виховання. Відповідно до цієї характеристики виділяються три групи методів виховання:

1.Методи формування особистості (розповідь, пояснення, роз'яснення, лекція, етична бесіда, умовляння, навіювання, інструктаж, диспут, доповідь, приклад).

2. Методи організації діяльності та формування досвіду соціальної поведінки (вправа, педагогічна вимога, громадська думка, доручення, виховуючі ситуації).

3. Методи стимулювання поведінки та діяльності (змагання, заохочення, покарання).

**Мета статті** – розкрити форми та методи виховання національної ідентичності учнів у позакласній роботі.

**Виклад основного матеріалу.** У процесі виховання національної ідентичності учнів можна використовувати методи переконання, вправи, самооцінки. Але необхідний пошук ефективніших форм і методів позакласної виховної роботи. Діагностико-аналітична діяльність дозволила окреслити проблемне поле, визначити коло проблем в організації освітнього процесу і виділити найважливіші з них. До основних проблем віднесено: недостатньо високий культурний рівень середовища, в якому здійснюється розвиток учня за межами закладу освіти; слабке використання звичаїв, традицій та цінностей національної культури у формуванні особистості учня; відсутність цілеспрямованої роботи вчителів з розвитку ініціативи та самостійності учнів; низький рівень сформованого загальношкільного колективу.

Маючи достовірну інформацію про реальний стан і результати освітнього процесу, здійснено спробу сформувати бажаний імідж закладу освіти, що включає характеристику учня, уявлення про систему діяльності та спілкування в шкільному співтоваристві, побудові внутрішніх і зовнішніх зв'язків і взаємин [1]. З цією метою у закладі загальної середньої освіти організовано: огляд творів

«Школа, в якій я хотів би навчатися», конкурс проєкту «Школа майбутнього», гру «Імідж школи» з основними суб'єктами та учасниками виховного процесу: батьками, учнями, вчителями. Для того, щоб дізнатися думку про заклад освіти більшості членів шкільного співтовариства, гра проходила упродовж трьох днів. У перший день у грі брали участь батьки, як основні соціальні замовники школи, другий − учні, третій − учителі. Завдання

для вчителів, учнів та батьків мали деякі відмінності, проте всі учасники гри намагалися знайти відповіді на такі питання: Якими якостями повинен володіти учень, щоб у майбутньому знайти своє місце в житті? Які якості відсутні чи слабко розвинені в учня? Що потрібно змінити в закладі освіти (у викладанні предметів, в організації навчальної та позакласної роботи тощо), щоб виховати учнів?

Результати ігрової діяльності узагальнила аналітична група, що складалася з директора, двох вчителів, двох учнів та двох батьків. Одночасно в школі проходили семінарські та лекційні заняття, виробничі наради, на яких учителі вивчали теоретичні та методичні засади побудови позакласної виховної системи школи та розмірковували про шляхи та способи використання системного підходу в педагогічній практиці.

Спільна діяльність учителів, учнів, батьків дозволила сформувати імідж закладу освіти та визначити мету, принципи побудови позакласної системи в аспекті виховання національної ідентичності учнів, використовуючи різноманітні форми та методи. Метою побудови позакласної системи в аспекті виховання національної ідентичності учнів визначено: формування грамотної та самостійної особистості, що прагне оволодіти досвідом моральної поведінки та цінностей національної культури на основі розширення сфер і способів взаємодії з навколишнім соціальним середовищем.

До принципів віднесено такі ідеї: ідею побудови життєдіяльності школи як відкритого освітнього та культурного центру, доступного для всіх соціальних груп, що не обмежує роботу лише з дітьми шкільного віку; ідею формування особистості учня на основі вивчення та розвитку традицій національної культури, участі у відродженні народних ремесел та промислів; ідею індивідуалізації та диференціонізації у навчанні та вихованні учнів, як головної умови реалізації гуманістичного підходу в роботі з ними; ідею інтенсифікації взаємодії, що дозволяє усунути дефіцит спілкування учнів [4].

У процесі визначення завдання щодо побудови позакласної системи в аспекті виховання національної ідентичності учнів та педагогічних умов її реалізації здійснено процес моделювання, пов’язаний з діяльністю творчих груп учителів, учнів та батьків.

Завданнями щодо побудови виховної роботи визначено:

- розвиток учнів з урахуванням залучення до цінностей національної культури. Педагогчні умови реалізації цього завдання такі: створення творчих

центрів у складі вчителів, учнів та батьків з вивчення народної творчості; методичне, кадрове та матеріально-технічне забезпечення їх діяльності; зміна змісту позакласної виховної роботи за рахунок включення до нього регіонального компонента; освоєння учнями етичної культури українського народу;

- сприяння появі індивідуальних творчих здібностей учня за допомогою таких умов: використання діагностичних методик вивчення інтересів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 4(50) 2025

здібностей, схильностей і потреб учнів; удосконалення процесу виховання учнів з використанням таких форм і методів, як семінари, лекції, ігри, подорожі, змагання, дискусії, екскурсії тощо; надання можливостей для поглибленого вивчення навчальних предметів та прояв здібностей у навчальній діяльності (проведення олімпіад, вікторин, інтелектуальних ігор, експедицій тощо); внесення коректив в організацію колективних творчих заходів з метою надання можливостей для прояву самостійності, самореалізації та самоствердження учня; формування в учителів готовності до здійснення індивідуального та диференційованого підходів у позакласній роботі з учнями;

- сприяння поліпшенню морально-психологічного клімату в мікрорайоні школи і створенню виховного простору, що можливе за реалізації таких умов: вивчення умов формування учня в сім'ї та навколишньому соціальному середовищі; розвиток соціально-педагогічних та соціокультурних функцій школи, посилення її впливу на спосіб життя населення; залучення батьків та інших жителів до вирішення шкільних проблем, до підготовки та проведення колективних творчих заходів, народних свят.

При конструюванні моделі позакласної виховної системи шкільне співтовариство визначило колективну творчу діяльність учителів, учнів та батьків, як системо твірний чинник створюваної системи. Системоінте-груючими формами організації позакласного виховного процесу школи обрано творчі центри та ключові заходи, спрямовані на відродження, збереження та примноження цінностей та культурних традицій національної культури [6].

Результатом цілеспрямованої позакласної виховної роботи, яка, передусім, передбачає знання особливостей та умов сімейного виховання учня, є всебічне і систематичне вивчення сім'ї, співпраця школи та сім'ї.

Система сімейного виховання зазнає значних змін і сьогодні доводиться відзначати, що руйнація сім'ї у традиційному розумінні посилює проблеми сімейного виховання з низки причин: однодітність чи малодітність сім'ї вже у кількох поколіннях; вплив старшого покоління знижується, залишаються не затребуваними їх життєвий досвід, мудрість; урбанізація суспільства, що ускладнює спілкування учнів і дорослих; ускладнення сімейного виховання через загострення соціальних, економічних труднощів (низька заробітна плата, безробіття, низький прожитковий мінімум тощо); гіпертрофована захопленість телебаченням низької якості (як різних серіалів).

Для надання допомоги батькам у оволодінні змістом та організацією виховання дітей у сім'ї важливо знати типи сімей, які класифікуються: за кількістю дітей: багатодітні, малодітні, однодітні, бездітні; за складом: однопоколінні (тільки подружжя), двопоколінні (батьки та діти), міжпоколінні (діти, батьки та батьки батьків); неповна сім'я: лише один із батьків виховує дитину; позашлюбна сім'я: коли жінка народжує та виховує дитину, не зареєструвавши шлюб (К. Журба [1], Н. Вінницька [2]).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 4(50) 2025

У педагогів-практиків (Ю. Козак [6], Т. Томчишина [7]) розподіл сімей прийнято на «благополучні» та «неблагополучні». Їх ознаки: у «благополучній» сім'ї обоє батьків: працюють, мають достатньо сприятливе матеріальне становище, займаються питаннями виховання дітей; «формально-благополучні»: благополуччя носить видимий характер і визначається лише анкетними даними, сім'я не займається вихованням дітей; «неблагополучні» сім'ї, у яких проглядаються дефекти виховання − постійні крики, покарання дітей; новий тип сім'ї − люди високозабезпечені та надзабезпечені. Соціологи та психологи фіксують у цих сім'ях найвищу кризу у сімейних взаєминах та вихованні дітей.

Спільна діяльність учителів, батьків та учнів може бути успішною, якщо всі позитивно налаштовані на спільну роботу, діють спільно, здійснюють спільне планування, підбивають результати діяльності. Така взаємодія передбачає єдність вимог до учня та організації спільної діяльності, вивчення учня в сім'ї та в школі за допомогою спеціальних методик та складання програм її розвитку.

У своїй діяльності ми використовуємо групові та індивідуальні форми роботи із сім'єю. До індивідуальних форм відносимо: розмови з батьками з питань виховання дитини, консультації, відвідування сім'ї. Така форма може використовуватись залежно від умов, специфіки ситуації.

Батьківські збори одна з основних форм роботи з батьками. Збори − це взаємний обмін думками, ідеями, спільний пошук. Тематика зборів може бути різноманітною: «Ми одна сім'я»; «Про доброту та милосердя»; «Вчимося спілкуванню»; «Психологічний клімат у колективі» тощо. Особливу турботу у вчителів викликає взаємодія з батьками учнів: як залучити батьків до виховної діяльності у класі, підвищити їхню роль у вихованні дитини. З цією метою класні керівники організовують спеціальні зустрічі з батьками учнів, проводять конференції − роздуми, збори «Роль батьків у вихованні дітей» тощо. Проведення батьківських зборів запропоновано у формі «круглого столу», тематичної дискусії батьків із запрошенням фахівців, консультації з ними тощо. Запропоновано вечори питань та відповідей із залученням психологів, юристів, лікарів та інших фахівців, на них запрошуються батьки з урахуванням вікових особливостей учнів (наприклад, батьки першокласників, хлопчиків-підлітків, мами учениць 8-9-х класів).

Однією з форм підвищення педагогічної культури та обміну думками з проблем виховання є диспут, дискусія. Вона дозволяє включити в обговорення найважливіші проблеми, сприяє формуванню вміння аналізувати факти та явища, спираючись на накопичений досвід, стимулює активне педагогічне мислення. Доцільно проводити щорічно зустрічі батьківської громадськості з адміністрацією школи. У процесі спільного обговорення можливим є складання програми дій, перспективних планів спільної роботи.

Особливо важливою формою роботи є діяльність батьківського комітету. Батьківський комітет прагне залучити батьків та учнів до організації класних, шкільних заходів, вирішення проблем життя колективу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 4(50) 2025

Формами пізнавальної діяльності визначено: громадські форуми знань, творчі звіти з предметів, дні відкритих уроків, свята знань і творчості, турніри знавців, спільні олімпіади, випуск предметних газет, засідання, звіти наукових товариств учнів тощо. Батьки можуть допомогти в оформленні, підготовці заохочувальних призів, оцінці результатів, безпосередньо брати участь у заходах, створюючи власні чи змішані команди. Це можуть бути конкурси:

«Сім'я – ерудит», «Сімейне захоплення», читацькі конференції «Коло сімейного читання» тощо.

Формами трудової діяльності вважаємо такі: оформлення кабінетів, благоустрій та озеленення шкільної території, посадка алей, створення класної бібліотеки, ярмарок-розпродаж сімейних виробів, виставки «Світ наших захоплень» тощо.

Форми дозвілля включають: спільні свята, підготовку концертів, спектаклів, змагання, конкурси, туристичні походи, екскурсійні поїздки тощо.

Широкого поширення набувають сімейні свята та фестивалі: День матері, День батька, День взаємної подяки; ігрові сімейні конкурси: «Спортивна сім'я»,

«Музична сім'я», конкурс сімейних альбомів тощо. Практикується спільна діяльність у творчих об'єднаннях різного спрямування, музеях тощо.

Ефективність позакласної виховної роботи закладу освіти характеризується, поряд з іншими чинниками, взаємодією з сім'єю, утвердженням батьків як суб'єктів цілісного освітнього процесу поряд із учителями та учнями. Така організація позакласної виховної роботи дозволяє підвищити результативність освітньої діяльності та покращити морально-психологічний клімат у шкільному соціумі.

Підбір критеріїв і показників ефективності позакласної виховної роботи є важливим етапом позакласної виховної роботи, оскільки в ньому визначаються конкретні характеристики та індикатори, що дозволяють надалі здійснювати обґрунтовані судження про результативність процесу позакласної виховної роботи. Так, у дослідженнях, які проводилися на базі закладів загальної середньої освіти, у яких проходив експеримент, як основні критерії та показники результативності позакласної виховної роботи обрано або вихованість учнів, або сформованість життєво важливих характеристик особистості учнів, або їх інтелектуальні, моральні і фізичні якості.

Запропоновано такі критерії та їх показники: сформованість пізнавального потенціалу учня (показники: рівень грамотності, розвиненість їх мислення, пізнавальна активність); сформованість морального потенціалу учня (показники: моральна спрямованість); сформованість ставлення до батьківщини, сім'ї, школи, себе, навчання, природи, праці, класного коллективу); сформованість комунікативного потенціалу учня (показники: комунікабельність, сформованість комунікативної культури учня); сформованість фізичного потенціалу учня (показники: стан здоров'я, розвиненість фізичних

якостей); сформованість естетичного потенціалу особистості (показники: розвиненість почуття прекрасного та інших естетичних почуттів).

Як показує практика, відповідно до обраних критеріїв і показників підбирається комплекс прийомів і методів для вивчення результативності позакласної виховної діяльності. У цей комплекс входять як традиційні методи (педагогічне спостереження, анкетування, методи експертної оцінки та самооцінки), так і сучасні методики психолого-педагогічної діагностики.

У дослідницькій практичної діяльності ми дійшли висновку, що вивчення стану позакласної виховної роботи та ефективності всієї виховної системи школи – це діагностика вихованості учнів. Проте, стан і функціонування позакласної виховної роботи залежить не тільки від внутрішньосистемних умов, а детермінується значною кількістю соціальних, економічних, культурних та інших чинників.

Методологічним підґрунтям діяльності з визначення ефективності виховної роботи є парадигма особистісно-орієнтованої освіти, в якій особистість дитини розглядається як мета, суб'єкт і результат позакласної виховної роботи.

При відборі критеріїв, показників і методик вивчення ефективності виховної діяльності застосовано системний підхід, що дозволяє встановити взаємозв'язок отриманих результатів з метою, завданнями, змістом та способами організації освітнього процесу.

Алгоритмом вивчення членами шкільного співтовариства ефективності процесу позакласної виховної роботи обрано: визначення мети та завдань дослідження; підбір критеріїв та показників для визначення результативності процесу позакласної виховної роботи; вибір методик дослідження; підготовка діагностичного інструментарію; дослідження респондентів; обробка та інтерпретація результатів дослідження; аналіз, оцінка та обговорення результатів експериментальної роботи.

В результаті дослідно-експериментальної роботи створено ефективне виховне середовище, основним чинником якого є взаємини між учнями, учнями та дорослими. За результатами дослідження 87% анкетованих учнів (9-11 класу) відзначають хороший мікроклімат, доброзичливість, взаємоповагу у взаєминах між учнями та дорослими. Аналіз рівнів вихованості учнів 5х-11х класів та аналіз

«Листів успіху» підтверджує досить високий рівень їх вихованості.

Особливо помітний розвиток отримали такі якості особистості як почуття обов'язку та відповідальність – 79%; ощадливість – 77%; працьовитість – 85%; зростання пізнавального інтересу − 91%; доброзичливість, увага – 94%.

Отримані результати свідчать про удосконалення управління позакласною виховною роботою в школі, зокрема забезпечено узгодженість дій органів управління різних рівнів, визначено їх місце та призначення; чітко позначені

функції, зміст творчої діяльності учнів школи у процесі позакласної виховної роботи.

**Висновки.** Отже, у процесі проведеного дослідження уточнено специфіку сучасного закладу загальної середньої освіти, обґрунтовано особливості змісту та організації позакласної виховної роботи з учнями.

Під позакласною виховною роботою розуміємо цілісну систему, що виникає у процесі взаємодії основних компонентів виховання і має низку інтегрованих характеристик.

Позакласна виховна робота призначена для інтеграції всіх виховних впливів на учня в цілісному педагогічному процесі, що забезпечує в конкретних соціально-педагогічних умовах реалізацію мети та завдань виховання. Характеристиками позакласної виховної роботи у школі є цілеспрямованість, цілісність, структурність, динамізм, взаємодія із зовнішнім середовищем та іншими системами. Компонентами позакласної виховної роботи є мета діяльності, її суб'єкти та взаємодія між ними, виховний простір, управління позакласною виховною роботою.

Розроблено, обґрунтовано та впроваджено в практику організаційну структуру управління позакласною виховною роботою в школі, засновану на принципі колегіальності, що забезпечує активну участь в управлінні всіх суб'єктів освітнього процесу. Забезпечено координацію та узгодженість дій органів внутрішньошкільного управління різних рівнів: адміністрації школи, батьківського комітету, тимчасових творчих груп вчителів, різноманітних неформальних учнівських об'єднань.

Проведені дослідження сприяли науковому осмисленню місця сучасного закладу загальної середньої освіти в системі національної освіти, дозволили розглянути її як розвивальне освітнє середовище, що знаходиться в різноманітних взаєминах з соціумом, виявити принципи її варіативної організації.

У ході дослідно-експериментальної роботи нами змодельовано та апробовано режим роботи школи з урахуванням психофізичних особливостей учня, створено атмосферу творчості, доброзичливості, розвитку пізнавальних інтересів учнів. Встановлено, що нова структура управління виявилася гнучкою, динамічною, орієнтованою на максимальний розвиток творчої активності, ініціативи всіх учасників освітнього процесу. Становлення нової структури управління багато в чому сприяло розвитку позакласної виховної роботи школи, підвищення професійного рівня вчителів, формуванню згуртованого колективу педагогів-однодумців, орієнтованих на творчі пошуки, на інноваційну діяльність.

***Література:***

1. Виховні засади утвердження української національної ідентичності : Методичний посібник / [Журба К. О., Бех І. Д., Канішевська Л. В., Корнієнко А. В., Малиношевський Р. В., Рейпольська О. Д.]. ІваноФранківськ: НАЇР, 2024. 124 с.

2. Вінницька Н., Ломакіна Г. Віртуальний виховний простір як компонент мережевої взаємодії суб'єктів освітнього округу. *Рідна школа*, 2013. №7. С. 49−52.

3. Грева О. Інноваційні технології виховання для забезпечення розвитку учня як самодостатньої особистості. Педагогічна думка, 2013. №2. С. 4−8.

4. Журба К. О., Бех І. Д., Докукіна О. М., Федоренко С. В., Шкільна І. М. Національно- культурна ідентичність у становленні підлітка: монографія. Київ, 2019. 150 с.

5. Кожевнікова Т. Упровадження інноваційних проектів у виховний процес школи. *Директор школи*, 2013. № 6. С. 13−15.

6. Козак Ю. В. Форми та методи національно-патріотичного виховання дітей і молоді в сучасних умовах. *Національно-патріотичне виховання дітей та молоді у сучасному освітньому просторі України на засадах етнопедагогіки* : матеріали Всеукраїн. наук.-прак. конференції (м. ІваноФранківськ, 20 жовтня – 20 листопада 2015 р.). Івано-Франківськ : Місто НВ, 2016. С. 229–234.

7. Томчишина Т. П. Проектування інноваційних педагогічних технологій у виховній роботі. *Педагогічна майстерня*, 2014. №4. С. 24−27.

8. Шкільна І. Виховні технології : теорія і практика. *Шкільний світ*, 2015. № 21. С. 5−9.

***References:***

1. Vykhovni zasady utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi identychnosti (2024). [Educational principles of establishing Ukrainian national identity] : Metodychnyi posibnyk / [Zhurba K. O., Bekh I. D., Kanishevska L. V., Korniienko A. V., Malynoshevskyi R. V., Reipolska O. D.]. IvanoFrankivsk: NAIR, 124. [in Ukrainian].

2. Vinnytska N., Lomakina H. (2013). Virtualnyi vykhovnyi prostir yak komponent merezhevoi vzaiemodii sub'iektiv osvitnoho okruhu [Virtual educational space as a component of network interaction of subjects of the educational district]. *Ridna shkola, 7*. 49−52. [in Ukrainian].

3. Hreva O. (2013). Innovatsiini tekhnolohii vykhovannia dlia zabezpechennia rozvytku uchnia yak samodostatnoi osobystosti. [Innovative educational technologies to ensure the development of the student as a self-sufficient individual]. *Pedahohichna dumka, 2*. 4−8. [in Ukrainian].

4. Zhurba K. O., Bekh I. D., Dokukina O. M., Fedorenko S. V., Shkilna I. M. (2019). Natsionalno-kulturna identychnist u stanovlenni pidlitka [National and cultural identity in the formation of a teenager]: monohrafiia. Kyiv, 150. [in Ukrainian].

5. Kozhevnikova T. (2013). Uprovadzhennia innovatsiinykh proektiv u vykhovnyi protses shkoly.[Introduction of innovative projects into the educational process of the school]. *Dyrektor shkoly, 6.* 13−15. [in Ukrainian].

6. Kozak Yu. V. (2016). Formy ta metody natsionalno-patriotychnoho vykhovannia ditei i molodi v suchasnykh umovakh. [Forms and methods of national and patriotic education of children and youth in modern conditions]. Natsionalno-patriotychne vykhovannia ditei ta molodi u suchasnomu osvitnomu prostori Ukrainy na zasadakh etnopedahohiky : materialy Vseukrain. nauk.- prak. konferentsii (m. IvanoFrankivsk, 20 zhovtnia – 20 lystopada 2015 r.). Ivano-Frankivsk: Misto NV, 229–234. [in Ukrainian].

7. Tomchyshyna T. P. (2014). Proektuvannia innovatsiinykh pedahohichnykh tekhnolohii u vykhovnii roboti. [Designing innovative pedagogical technologies in educational work]. *Pedahohichna maisternia, 4.* 24−27. [in Ukrainian].

8. Shkilna I. (2015). Vykhovni tekhnolohii : teoriia i praktyka. [Educational technologies: theory and practice]. *Shkilnyi svit, 21.* 5−9. [in Ukrainian].